

HAL
open science

Els fonaments socials de la dominació catalana a Provença sota Alfons el Cast (1166-1196)

Martin Aurell

► **To cite this version:**

Martin Aurell. Els fonaments socials de la dominació catalana a Provença sota Alfons el Cast (1166-1196). Acta Historica Archaeologica Mediaevalia, 1984, 5-6, pp.83-110. <halshs-01306834>

HAL Id: halshs-01306834

<https://shs.hal.science/halshs-01306834v1>

Submitted on 26 Apr 2016

HAL is a multi-disciplinary open access archive for the deposit and dissemination of scientific research documents, whether they are published or not. The documents may come from teaching and research institutions in France or abroad, or from public or private research centers.

L'archive ouverte pluridisciplinaire **HAL**, est destinée au dépôt et à la diffusion de documents scientifiques de niveau recherche, publiés ou non, émanant des établissements d'enseignement et de recherche français ou étrangers, des laboratoires publics ou privés.

HAL Authorization

MARTÍ AURELL I CARDONA

ELS FONAMENTS SOCIALS DE LA DOMINACIÓ CATALANA A PROVENÇA SOTA ALFONS EL CAST (1166-1196) (*)

Des del segle darrer, els historiadors catalans s'han interessat en l'expansió del casal de Barcelona a Occitània. Llurs treballs, que negligiren les fonts dels arxius francesos, són tanmateix preciosos si considerem la reflexió que presenten sobre el sentit d'aquesta gran aventura del nostre poble. Nascuda

* Els principals documents utilitzats per a aquest article són les actes provençals d'Alfons Ier, que vàrem presentar en l'annex d'un treball inèdit, llegit a l'*Université de Provence* el 1980 (*Le pouvoir comtal en Provence sous Alphonse Ier*). A continuació, donem les referències d'aquestes fonts que citem a les notes de l'article precedides de l'abreviació Cat. (*Catàleg de les actes dels comtes de Provença i llurs procuradors*): 1) Arch. Dép. du Vaucluse 1G15 f.º 113v-114 (13 IV 1166); 2) DOUBLET (G.), *Recueil des actes des évêques d'Antibes* (Monaco/Paris-1915) (*infra* AEA) n.º 85 (1166); 3) Arch. Dep. des Bouches-du-Rhône (*infra* ADBR)B286 (1166); 4) ALBANES (J.-H.) CHEVALIER (U.), *Gallia Christiana Novissima* (Montbéliard/Valence-1899/1920) (*infra* GCNN) T. III n.º 615 (III 1167); 5) GCNN T. III n.º 616 (1167); 6) GCNN T. III n.º 617 (1167); 7) Arxiu de la Corona d'Aragó (*infra* ACA) Alfons Ier n.º 42 (IV 1167); 8) *Liber Iurium Reipublicae Januensium* (Torino-1854/57) T. I n.º 253 (2 V 1167); 9) GCNN T. I p. 67 (7 V 1167); 10) MIQUEL (F.), *Liber Feudorum Maior* (Barcelona-1945); (*infra* LFM) n.º 794 (17 VIII 1167); 11) PONS (J.), *Cartulari de Poblet* (Barcelona-1938) n.º 96 (IX 1167); 12) D'ACHERY, *Spicilegium...* (Paris-1723) T. III pp. 539-540 (IX 1167); 13) ACA Alfons Ier n.º 47 (X 1167); 14) MORIS (H.), BLANC (E.), *Cartulaire de l'abbaye S. Honorat de Lérins* (Paris-1883/1905) (*infra* CL) T. I n.º 314 (1167); 15) Arch. Com. de Tarascon AA2 (1168); 16) CL T. II n.º 8; 17) GCNN T. III n.º 623 (1172); 18) *Ibidem* n.º 624 (1172); 19) *Ibidem* n.º 625 (1172); 20) AEA n.º 89 (VII 1173); 21) ACA Alfons Ier n.º 139 (31 X 1173); 22) LFM n.º 899 (18 IV 1176); 23) PONS, *op. cit.* n.º 178 (21 IV 1176); 24) LFM n.º 894 (26 IV 1176); 25) UDINA (F.), *El "Llibre Blanch" de Santas Creus* (Barcelona-1947) n.º 191 (IV 1176); 26) ADBR B288 (IV 1176); 27) ADBR 6G438 f.º 7 (IV 1176); 28) Arch. Mun. d'Arles (*infra* AMÀ) GG87 n.º 66 (V 1176); 29) Arch. Dép. du Var. H. Thoronet (23 VI 1176); 30) AEA n.º 91 (VI 1176); 31) AEA n.º 92 (VI 1176); 32) AEA n.º 90 (VI 1176); 33) LFM n.º 893 (VI 1176); 34) ESPITALIER (H.), *Les évêques de Fréjus du VIe au XIIIe siècles* (Draguignan-1894) p. 182 (VII 1176); 35) Bibliothèque d'Aix ms 347 n.º 1 (VII 1176); 36) LFM n.º 892 (X 1176); 37) ADBR 56H4413 (X 1176); 38) ADBR B1037 f.º 134v (I 1177); 39) ACA Alfons Ier n.º 214 (I 1177); 40) GUERARD (B.), *Cartulaire de*

amb el romanticisme, a l'època de la nostra renaixença cultural, la història esdevenia el millor mitjà per a descobrir les arrels de la nostra identitat cultural i l'arma eficaç per a assolir les nostres llibertats. Influenciats per aquest context, els nostres primers historiadors contemporanis presentaren la cons-

---

Saint-Victor (Paris-1857) (*infra* CSV n.º 902 (21 V 1177); 41) CSV n.º 1110 (V 1177); 42) CSV n.º 759 (3 VI 1177); 43) Du ROURE (B.)-CHANTELOUP (D.), *Histoire de l'abbaye de Montmajour* (Aix-1891) (*infra* HM) p. 254 (VIII 1177); 44) ESPITALIER, *op. cit.* p. 182 (IX 1177); 45) CSV n.º 903 (27 I 1178); 46) CL n.º 9 (5 IV 1178); 47) AEA n.º 95 f.º 3vº (IV 1178); 48) ADBR B289 (XII 1178); 49) GUESNAY (J.-B.), *S. Johannes Cassianus illustrissimus* (Lyon-1652) p. 598; 50) AEA n.º 86 (1168-1178); 51) ADBR 56H179 (1178); 52) Arch. Mun. de Marseille (*infra* AMM AA2 n.º 3 (1178); 53) ADBR 51H1bis (1178); 54) AEA n.º 98 (30 I 1179); 55) Bibliothèque d'Aix ms 347 n.º 9 (29 V 1179); 56) AEA n.º 100 (20 VII 1179); 57) ADBR 56H4050 (23 X 1179); 58) AEA n.º 97 (1179); 59) ADBR B289 (1180); 60) Arch. Dép. du Var, H, Thoronet (1180); 61) AEA n.º 103 (V 1181); 62) AEA n.º 104 (VI 1181); 63) AEA n.º 105 (VIII 1181); 64) BOUCHE (H.), *Chorographie ou description de la Provence* (Aix-1664) T. II p. 153 (1181); 65) Bibliothèque d'Aix ms 347 (16 XI 1182); 66) AEA n.º 108 (XI 1182); 67) ADBR 56H4050 (13 XII 1182); 68) ADBR B2 f.º 41 (XII 1182); 69) Arch. Dép. Alpes-Maritimes H23 (1182); 70) *Gallia Christiana Nova* (Paris-1880/1886) T. III col. 1154 (1182); 71) BOUCHE, *op. cit.* T. II pp. 153-154 (1182); 72) AMA GG87 n.º 65 (13 XII 1181-1182); 73) GUILLAUME (P.), *Chartes de Barbon* (Montreuil-1893) n.º 144 (II 1183); 74) GCNN T. II n.º 182 (II 1183); 75) ACA Alfons Ier n.º 364 (III 1183); 76) ADBR B38 f.º 123 (IV 1183); 77) CHEVALIER (U.), *Chartularium Beate Marie de Leoncello* (Montelimar-1869) n.º 30 (29 VII 1183); 78) AMM AA3 n.º 4 (I 1184); 79) ADBR 56H4050 (1181-1184); 80) *Liber...* T. I n.º 313 (1184); 81) Arch. Mun. de Tarascon AA2; 82); ADBR B292 (16 II 1185) 83) LFM n.º 900 (16 II 1185); 84) DEVIC (C.), VAISSETTE (J.), *Histoire Générale du Languedoc* (Toulouse-1875) T. VIII col. 382 (III 1185); 85) CL n.º 10 (III 1185); 86) GCNN T. I col. 15-16 (III 1185); 87) ADBR B379 (III 1185); 88) ESPITALIER, *op. cit.* p. 183 (II 1185); 89) GUESNAY (J.-B.), *Provinciae massiliensis annales* (Lyon-1657) p. 331 (III 1185); 90) ADBR 5G91 f.º 99 (IX 1185); 91) ADBR B292 (X 1189); 92) AEA n.º 119 (X 1189); 93) AEA n.º 121 (26 X 1189); 94) ADBR B293 (XII 1189); 95) ACA Alfons Ier n.º 538 (I 1190); 96) ADBR B293 (26 I 1190); 97) ADBR B38 f.º 122 (I 1190); 98) ADBR B293 (II 1190); 99) GCNN T. VII n.º 5143 (II 1190); 100) ADBR 5G91 f.º 99 (III 1190); 101) ADBR B294 (III 1190); 102); AMA GG89 f.º 171 (VIII 1190); 103) BOUCHE T. II p. 172 (1190); 104) GUICHARD (F.), *Essai historique sur le cominalat de la ville de Digne* (Digne-1846) n.º 9 (IV 1191); 105) AMA GG87 n.º 67 (VII 1192); 106) ADBR B1065 f.º 184 (1192); 107) ADBR CSV n.º 978 (1192-1193); 108) ADBR B1065 f.º 183vº (V 1193); 109) ADBR B295 (VI 1193); 110) ADBR B294 (VI 1193); 111) ADBR B295 (VII 1193); 112) *Ibidem*; 113) *Ibidem* (1193); 114) GUILLAUME *op. cit.* n.º 213 (VIII 1193); 115) CL n.º 11 (IX 1193); 116) BOUCHE T. II p. 149 (IX 1193); ADBR B296 (16 XII 1194); 118) ACA Alfons Ier n.º 700 (XII 1194); 119) ADBR B297 (II 1195); 120) GCNN T. III n.º 703 (1195); 121) D'ACHERY, *op. cit.* T. III p. 556 (1 III 1195); 122) ADBR B298 (IV 1196); 123) CL n.º 12 (1185-1196); 124) *Gallia...* T. III col. 1156 (1188-1196). *Procuvadors*: 125) ADBR 3G12 n.º 115 (1172); 126) ACA Alfons Ier n.º 162 (XII 1173); 127) CSV n.º 968 (18 II 1176); 128) ACA Alfons Ier n.º 337 (25 III 1182); 129) *Liber...* T. I n.º 341 (8 X 1186); 130) ACA Alfons Ier n.º 576 (III 1190); 131) RUFFI (A. de), *Histoire de la ville de Marseille* (Marseille-1696) T. I p. 491.

titució d'un gran Estat pirinenc, que englobaria les terres situades entre Tortosa i Niça, com la fi de l'acció política dels comtes de Barcelona a l'Edat Mitjana.¹ Els treballs posteriors de Jaume Vicens i Vives, introductor de l'esperit de l'*Ecole des Annales* dins l'historiografia espanyola de la post-guerra, representaren el primer esforç important per a allunyar-se de la concepció massa casolana en matèria històrica dels seus antecessors. Ara bé, el gran catedràtic i els seus deixebles no aconseguiren deslliurar-se dels apriorismes nacionalistes sobre «l'Estat catalano-occità», que justificaren amb una intel·ligent teoria de geografia històrica.² Els historiadors francesos, que han estudiat últimament el conflicte entre els comtes de Barcelona i els de Tolosa, per l'hegemonia sobre els països d'oc, desenvoluparen també l'esquema de l'estat pirinenc.³ Calgué esperar un important article de Ramon d'Abadal, publicat al número especial del centenari de les *Annales du Midi*,⁴ per assistir a una crítica molt original contra l'esmentada teoria de caire romàntic. Segons aquest últim historiador, els comtes de Barcelona es trobaren embolicats dins dels afers occitans, a causa d'una sèrie d'esdeveniments independents de llur voluntat, i només cercaren al sud de França nous patrimonis per a llurs fills. L'article conclouia afirmant la tendència natural de l'expansió catalana cap al sud sarraí i el caràcter secundari de la política occitana de Catalunya.

El present treball intenta superar la problemàtica caduca del debat historiogràfic que acabem de presentar. Per a comprendre la dominació catalana a Provença i Llenguadoc s'ha d'aplicar a les nostres fonts el mètode dels estudis més recents sobre el poder dels prínceps medievals. A França, tota una escola s'ha interessat en l'evolució social dels següents de reis i comtes, assolint conclusions de gran valor pel que fa a una història política renovada.⁵ Els darrers estudis

1. Cfr., sobre tot: RÒVIRA I VIRGILI (A.), *Història Nacional de Catalunya* (Barcelona 1922/34) i SOLDEVILA (F.), *Història de Catalunya* (Barcelona-1963).

2. VENTURA (J.), *Alfons el Cast, el primer comte-rei* (Barcelona-1961) p. 6; CABESTANY (J. F.), SCHRAMM (P. E.), BAGUÉ (E.), *Els primers comtes-reis* (Barcelona-1960) p. 56; BAGUÉ (E.), «La sociedad en Cataluña, Aragón y Navarra en los primeros siglos medievales» in VICENS (J.) —Dir.—, *Historia social y económica de España y América* (Barcelona-1957) T. I p. 375.

3. HIGOUNET (Ch.), «Un grand chapitre de l'histoire du XIIe siècle: la rivalité des maisons de Toulouse et de Barcelone pour la prépondérance meridionale» in *Mélanges Halphen* (Paris-1951) p. 313; DUBLED (H.), «Les comtes de Toulouse et la Provence (990-1274)» in *Mélanges R. Aubenas* (Paris-1974) p. 259.

4. «A propos de la domination de la maison comtale de Barcelone sur le Midi français» in *Annales du Midi*, 1964, pp. 315-347.

5. LEMARIGNIER (J.-E.), *Le gouvernement royal aux premiers temps capétiens (987-1108)* (Paris-1965); BOURNAZEL (E.), *Le gouvernement capétien au XIIe siècle* (Limoges-1975); GUILLOT (O.), *Le comte d'Anjou et son entourage au XIe siècle* (Paris-1972); GLENISSON (J.), «Tendances, méthodes et techniques nouvelles de l'histoire médiévale» in *100e Congrès des Sociétés Savantes* (Paris-1977) p. 8 i GUENEE (B.), «Les tendances actuelles dans l'histoire politique du Moyen Age» *Ibidem* p. 13.

d'origen anglo-saxó, sobre la dominació normanda a Anglaterra, concentren igualment llur atenció sobre la base social de la invasió de l'illa.⁶

Quant a Provença, J.-P. Poly presentà la instal·lació definitiva de la dinastia barcelonina al govern del comtat com la fi de l'evolució d'una societat, que trobava de nou l'ordre polític amb el progrés econòmic.⁷ Aquesta fase històrica fou anomenada antany «segona edat feudal» (Marc Bloch), amb una expressió que no correspon gaire a la realitat institucional del món llatí mediterrani,⁸ i es caracteritzà per l'èxit dels prínceps sobre la noblesa immunitista i per l'ascensió de certs grups socials com la petita noblesa i la burgesia. A continuació presentem les relacions que existien, a la segona meitat del segle XII, entre el poder polític, d'una part, i l'espai i la societat de Provença, de l'altra. Des del punt de vista geogràfic, la coneixença dels itineraris dels comtes, del lloc d'emissió de les actes de llur cancelleria, de la situació de llurs dominis propis i del camp d'acció dels representats de llur poder, dóna una idea de la influència real de llur dominació. Des del punt de vista sociològic, cal identificar els grups fidels i els grups hostils al príncep. L'estudi dels testimonis i dels signataris de les actes en les quals el comte intervé permet reconstituir els lligams que tota una societat mantenia amb les seves instàncies superiors. Cal comprendre, en definitiva, l'èxit de la llarga dominació catalana sobre Provença i descobrir els suports que una dinastia estrangera trobava dins de la societat d'aquest país. Per això, hem escollit un pla que presenta successivament, els tres grups socials de Provença més esmentats pels documents d'Alfons el Cast: l'alta noblesa, la cavalleria urbana i els prelats.

L'ALTA NOBLESA

Les famílies dels grans magnats de Provença decidien el destí de llur país, poc abans que les noces de Dolça de Provença i Ramon Berenguer el Gran, l'any 1112, provoquessin l'adveniment de la dinastia barcelonina. Les guerres privades i la lluita pel poder continuaren encara a Provença durant més d'una centúria. Nogensmenys, a final del segle XII, l'alta noblesa provençal anava esporàdicament a la cort d'Alfons Ier. Però, el rei no havia assolit de fer-ne domèstics tots els membres. Així, les presències i les absències de qualsevol personatge de la gran aristocràcia a la cort de Provença són molt significatives del

6. HOLLISTER (C. W.), «Magnates and Curiales in Early Norman England» in *Viator*, 1977, pp. 63-81 i HOLLISTER (C. W.), BALDWIN (J. W.), «The rise of administrative kingship: Henry I and Philip Augustus» in *American Historical Review*, 1978, pp. 867-905. Agraïm Andrew W. Lewis per aquesta orientació bibliogràfica.

7. *La Provence et la société féodale (879-1166)* (Paris-1976).

8. Cfr. les conclusions del Col·loqui de Roma: *Structures féodales et féodalisme dans l'Occident méditerranéen (Xe-XIIIe siècles)* (Roma-1980).

caràcter de les relacions que els llinatges principals del comtat mantenien envers Alfons Ier.

Els membres de la família vescomtal de Marsella es troben ben representats a les actes comtals. Aquesta nissaga fou una de les més importants de la Provença medieval. La seva influència política s'explica sobretot per la importància del seu patrimoni, alodial i exempt de qualsevol càrrega fiscal. Al segle x, ja comprenia la ciutat de Marsella, la propietat de Trets, alguns drets sobre Arle i una gran part del litoral de l'est de Marsella, del qual s'havia apoderat aprofitant el desordre provocat per les incursions sarraïnes. Un segle més tard, aquest patrimoni havia crescut gràcies a una política matrimonial intel·ligent i als càrrecs laics —dapiferiat de Provença— o eclesiàstics —bisbats de Marsella i d'Arle, abadiats de St. Víctor i de St. Salvador de Marsella—, que els vescomtes havien acaparat.⁹ Tanmateix, a principi del segle xii, aquest potent patrimoni començava la seva descomposició a causa de les almoines i de les restitucions envers el monestir de St. Víctor.¹⁰ Sobretot, la fi d'una estructura de llinatge i el començament de la divisió successòria n'originaven l'escampada. La nissaga es dividí aleshores en tres branques: senyors de Trets i de Toló, senyors de Torvas i senyor de Marsella.¹¹

El llinatge de Marsella s'havia oposat als comtes del casal de Barcelona des de llur adveniment a Provença. La seva política canvià, amb tot, algunes dècades després. Pel febrer de 1147, els vescomtes juraven fidelitat a Ramon Berenguer el Sant, abandonant l'oposició. Per consegüent, no és estrany veure sovint els Marsella a la cort d'Alfons el Cast i, fins i tot, ocupar-hi càrrecs importants.

Així, Raimon Jaufre, alias Barral, fou l'únic provençal nomenat procurador de Provença —és a dir, l'autoritat suprema del comtat durant les absències del rei—, entre 1190 i 1192, data de la seva mort.¹² El rang social d'aquest vescomte de Marsella, la cort del qual era famosa pels seus trobadors,¹³ s'elevava al nivell del dels més grans magnats d'Occitània. L'any 1191, Raimon Jaufre repudià Azalais de Rocamartina per esposar Maria, filla de Guilhem de Montpeller i d'Eudòxia, emperadriu de Constantinoble. Aquesta Maria, vídua de

9. ZARB (M.), «Du statut juridique des vicomtes de Marseille aux XIe et XIIe siècles» in *Revue Historique de Droit français et étranger*, 1951, pp. 240-243.

10. DEVOS (J. C.), «L'abbaye de St. Victor et la famille vicomtale de Marseille» in *Bulletin Philologique et Historique du comité de travaux historiques et scientifiques*, 1958, pp. 365 sq.

11. BARATIER (E.), *Enquêtes sur les droits et revenus de Charles Ier en Provence (1252 et 1278)* (Paris-1969) p. 162.

12. Els altres procuradors de Provença són: Guilhem de Montpeller (1167), Guillem de Bell Lloc (1171-1172), Pere de Redorta, bisbe de Vic (1173), Gui Guerrejat (1177-1178), Roger Bernat, comte de Foix (1185-1188), Lope Eximíno (1192-1194), Assalito de Gudal i Guillem d'Arbanès (1194-1196).

13. STRONSKI (S.), *Le troubadour Folquet de Marseille* (Cracòvia-1910), p. 14.

Barral, es casà després amb el nostre Pere el Catòlic i esdevingué la mare de Jaume Ier. La història dels seus casaments és reveladora de la posició política del vescomte de Marsella. En realitat, aquest gran personatge no necessitava gens la protecció del primer comte-rei i sols el trobem, amb una certa regularitat, com a conseller del monarca, a partir del 1183. A l'època, Barral i Alfons Ier ordien potser un projecte comú sobre el destí de Marsella, com veurem més tard.

Guilhem el Gros, germà de Barral, formava part amb assiduïtat del seguici del comte de Provença, entre 1176 i 1184. El cronista llemosí Jaufre de Vigeois conta que aquest personatge participà al *potlach* realitzat pels magnats de Languadoc a Beucaire, per celebrar, l'any 1174, la primera treva entre Alfons i Raimon V. En aquella ocasió, Guilhem el Gros, acompanyat per tres-cents dels seus cavallers, féu coure el seu dinar amb torxes de cera.¹⁴ El fet, sens dubte llegendari, és significatiu del prestigi que gaudia aleshores el vescomte de Marsella dins del món de llengua d'oc. El seu germà Jaufre (†1198) també acompanyà el rei l'any 1176 i, sobretot, viatjà amb ell a la Provença Oriental l'any 1190, en qualitat de bisbe de Besiers. Llur cosí Uc Jaufre, senyor de Trets i de Toló (1156-1213), era de tant en tant amb el monarca i fou lliurat, com a ostatge, a Raimon V per validar la pau d'abril de 1176. Quan els musulmans atacaren Toló, l'any 1178, se'l van endur a Mallorca, on restà presoner fins el 1184.¹⁵

Els vescomtes de Marsella desconfiaven, malgrat tot, de les intencions dels comtes de Provença envers llur ciutat. Així, demanaren a Ramon Berenguer i a Sanç, germans del rei, de jurar que mai se n'apoderarien.¹⁶ La situació política de Marsella servia els interessos d'Alfons el Cast: el bisbe, senyor de la ciutat alta, el monestir de St. Víctor, el consolat, creat l'any 1178, i els vescomtes, es disputaven la direcció de la ciutat. D'altra banda, a la mort de Barral, que, com hem vist, el rei havia sapigut atreure a la seva cort, el problema de la successió dels vescomtes era força complicat, per falta de descendents masculins. L'únic membre de la branca dels vescomtes de Marsella, Roncelí, era aleshores abat de St. Víctor. La branca dels senyors de Toló i de Trets només deixava una pubilla, Azalais, filla d'Uc Jaufre.¹⁷ Barral morí i aviat Alfons intentà ocupar Marsella amb les seves tropes.¹⁸ Després, el rei tractà amb Uc de Baus, que havia de rebre la mà d'Azalais i, com a dot, la meitat de la ciutat baixa, que els senyors de Toló i Trets

14. BOUQUET (M.), DESLILE (L.), *Recueil des historiens des Gaules et de la France* (Paris-1738/1904) (*infra* RHF) T. XII, p. 444.

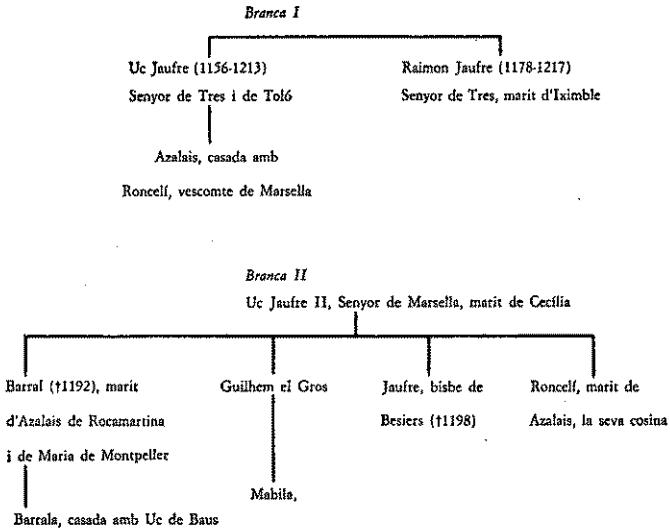
15. Cat 22, 26, 36, 40, 57, 59, 62, 66, 75, 86, 89, 99, 100, 101, 103, 104, 105, 106, 130, 131.

16. Cat 52, 78.

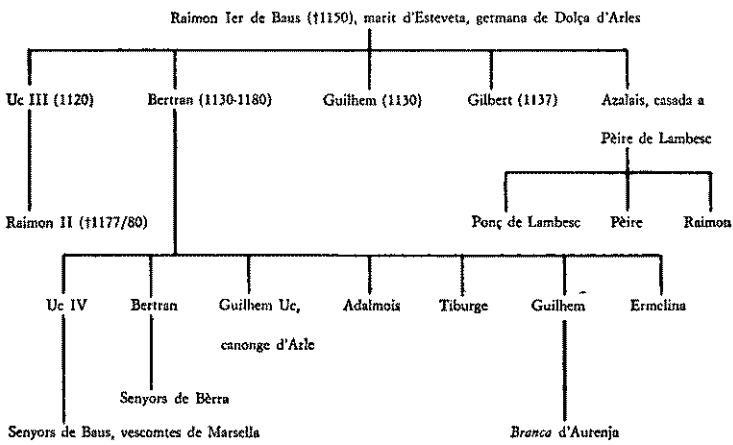
17. BOURRILLY (V. L.), *Essai sur l'histoire politique de la commune de Marseille des origines jusqu'à la victoire de Charles d'Anjou (1264)* (Aix-1926).

18. 1192. *Obiit Raimundus Barralus, Massiliensis vicecomes. Et Rex Aragonensis obsedit Massiliam. Crònica de St. Victor*, MGH, SS, T. XXIII, p. 4.

LA FAMÍLIA VESCOMTAL DE MARSELLA A L'ÈPOCA D'ALFONS Ier

GENEALOGIA DEL CASAL DE BAUS

posseïen a Marsella. El comte en conservaria l'altra meitat, que va pertànyer a Barral i Guilhem el Gros i tota la senyoria sobre Marsella.¹⁹ Els marsellesos reaccionaren llavors contra aquesta ingerència estrangera. Havent envaït el monestir de St. Víctor, prengueren l'abat Roncelí, l'obligaren a recuperar el títol vescomtal i el casaren amb la seva cosina Azalais.²⁰ Així, el nou vescomte donava una cohesió peremptòria a la senyoria dels seus avantpassats. L'oligarquia mercantil marsellesa, actuant per mitjà de la confraria de l'Esperit Sant, comprà, alguns anys més tard, el patrimoni vescomtal. L'intent del primer comte-rei per a conquerir la ciutat havia fracassat lamentablement. Marsella conservà la seva autonomia envers el comte fins a l'adveniment de Carles d'Anjou a Provença.

L'aliança esmentada, entre els Baus i el primer comte-rei per a conquerir Marsella, hauria estat inconcebible cinquanta anys entera. Aquesta família havia efectivament reivindicat, des de l'adveniment del primer Ramon Berenguer comte de Provença, els seus drets sobre el títol comtal i s'havia oposat sempre a la dinastia catalana. La seva força es fonamentava sobre un patrimoni amplíssim, els territoris del qual s'estenien per Arle, la Camarga, la Crau, l'estany de Bèrra i el nord d'Ais.²¹ Així nasqueren les guerres baussenques, que van reunir la majoria de l'alta noblesa provençal i tota la clientela de la potent nissaga dels Baus, aliats al comte de Tolosa, contra els comtes del casal de Barcelona, fins a la pau definitiva de 1162. Uc de Baus continuava tanmateix, després d'aquesta data, freqüentant la cort de Raimon V de Tolosa, com es dedueix de tres documents del juny de 1163, originaris de la cancelleria tolosana.²² Però, quan fou declarada de bell nou la guerra entre els comtes de Tolosa i de Barcelona, l'any 1166, Uc s'incorporà francament al partit català. Arribat a Provença, Alfons el Cast trobà en la seva persona un conseller fidel. Uc col·laborà militarment per veure el rei sobre el tron del comtat.²³ Al final del 1167, vingué a Catalunya amb Alfons, que acompanyà fins a Lleida i Osca l'any següent.²⁴ Potser morí aleshores sobre la pell de brau, car la documentació provençal perd completament les seves petjades en aquella època.

El seu germà Bertran de Baus (1130-1181), també sostingué el comte-rei, quan arribà a Provença, per recuperar el ceptre del seu cosí-germà, Ramon Berenguer. L'any 1166, actuà com a testimoni de dues donacions fetes pel rei. Pel setembre de l'any següent, Bertran confirmà l'infuedació de la meitat del bisbat

19. Cat 110.

20. Aquest esdeveniment es coneix per la carta tardana d'Innocenci III, *cit.* per BOURRILLY, *op. cit.*, p. 39.

21. SMYRL (E.), «La famille des Baux (Xe-XIe siècles)» in *Cahiers du CESM*, 1968, p. 45.

22. LEONARD (E. G.), *Catalogue des actes de Raymond V de Toulouse (1149-1194)* (Nîmes-1932) n.º 27, 28 i 29 (IX 1168).

23. Cat 1, 3, 4, 7, 9, 12.

24. ACA *Alfons Ier* n.º 60 i 62. LFM n.º 484 (XI 1168).

de Carlat, que Alfons acordà a Uc, comte de Rodés.²⁵ Per aquell temps, se situà l'esdeveniment que descriuen els *Gesta comitum barchinonensium* per lloar l'audàcia de Bertran, fugint de la plaça fronterera d'Albaron, conquerida per Raimon V, i travessant el Roine amb el comte-rei infant, damunt del seu cavall.²⁶ Deu anys més tard, el 18 d'abril de 1176, Bertran de Baus era testimoni de la primera pau solemne que se celebrà entre Alfons el Cast i el comte de Tolosa; el seu nebot Raimon de Baus, fill de l'esmentat Uc, l'acompanyava en aquella ocasió, segons ens certifica un document.²⁷

Caldrà esperar el 1183 per descobrir, una altra vegada, els membres de la nissaga de Baus entre els consellers d'Alfons Ier. Aquest any, un altre Bertran de Baus, senyor de Bèrra, presenciat l'homenatge que Sanç rendí al seu germà, pels comtats de Rodés, Carlat i Gavalda. Però, només començà a venir a la cort d'Alfons Ier amb continuïtat entre els anys 1189 i 1193. Llavors, els diplomes comtals el mencionen acompanyat sovint del seu germà Uc de Baus, el promès d'Alzalais de Marsella.²⁸ Ara la convergència d'interessos, dins d'una política comuna envers la ciutat portuària, havia acostat el potent llinatge i els comtes de Barcelona.

E. Smyrl, als seus treballs sobre les guerres baussenques, havia descrit el grup dels fidels i dels aliats de la família contra la dinastia de Barcelona. A l'època d'Alfons el Cast, paral·lelament al canvi de la política dels Baus, ara partidaris dels catalans, llurs clients, antics enemics del comte, seguien llurs senyors i s'entrelaven al partit aragonès.²⁹ Així, Guilhem de Rians, membre d'una antiga branca dels Baus, separada del tronc principal cap allà el 1050, quan s'apoderà de les senyories de Rians, Esparron, Brinhòlas i lo Luc, situades a l'est d'Ais. Aliat dels seus parents, Guilhem havia participat activament a la rebel·lió dels magnats provençals, l'any 1144, en la qual fou assassinat el comte Berenguer Ramon.³⁰ Aquest esdeveniment sembla, sota Alfons el Cast, pertànyer al passat: l'any 1178, Guilhem de Rians era anomenat, en qualitat de *nobilis curie*, en una acta on Alfons Ier eximia els monjos de St. Víctor i dels seus priorats de tots els drets de justícia al comtat.³¹

El cas de Pèire de Lambesc és semblant al de Guilhem de Rians. Client dels Baus per aliança matrimonial i company d'armes de Raimon de Baus (†1150), Pèire de Lambesc havia augmentat el seu patrimoni, gràcies a les guerres contra el comte. L'any 1140, havia usurpat el *castrum* de Salon a l'arquebisbe d'Arle. També robà les terres que el monestir de Montmajor posseïa a Pelissana. Ironia

25. Cat. 3, 4, 12.

26. RHF T. XII, p. 379.

27. Cat 22.

28. Cat 71, 75, 86, 92, 93, 95, 96, 99, 101.

29. Cfr. *supra*, nota 21.

30. SMYRL, *op. cit.*, p. 45. POLY, *op. cit.*, p. 336.

31. Cat 41 i 45.

del destí: l'antic proscrit seguia Alfons el Cast el 1166, escortant Uc i Bertran de Baus.³²

Cap el 1176, Guilhem de Cambas-longas figura entre els *proceres curie* de Ramon Berenguer IV, comte de Provença. Les seves terres, situades al país d'Arle, es trobaven en plena zona d'influència de la dominació baussenca, al cor de les activitats de dissidència fins a la pau del 1162. Aquest cavaller de segona fila era originari del grup de la petita noblesa fidelíssima envers els Baus. Guilhem és un exemple més del canvi d'opcions polítiques de la clientela dels Baus, que tornava amb els seus senyors a l'obediència del comte.³³

El nivell de la gran família dels Fos era molt més important. A més de llur domini patronímic, els Fos posseïen nombroses terres a l'altiplà dels Mauras i a Ièras, on eren propietaris de les salines, i, sobretot, a Ais, on posseïen la ciutat de les *Tours*.³⁴ Havien lluitat a l'exèrcit dels Baus fins el maig de 1151. En acabat, es rendiren a Ramon Berenguer el Sant, a qui juraren tornar el castell d'Ièras.³⁵ Un membre de la família, Gui de Fos, arquebisbe d'Ais (1186-1212), és mencionat sovint entre els testimonis de les actes d'Alfons Ier. A la segona meitat del segle XII, aquest gran personatge és l'excepció que confirma la regla, de l'abandó de les seues catedralícies, per l'alta noblesa provençal, després de la reforma gregoriana. Els seus llegats originaren la constitució del temporal del jove capítol d'Ais. Es normal que, a partir del 1179, època en la qual els comtes començaven a instal·lar llur capital a Ais, el trobem sovint amb els consellers del rei. Segurament, el seu parent Amelh de Fos conservava encara algunes velleïtats insurreccionals. Això es pot deduir pels termes del text de l'homenatge, que aquest féu al rei a Perpinyà, per l'abril de 1196, poc abans de la mort del monarca.³⁶

Curiosament, alguns membres de la família Amic-Sabran esdevingueren consellers comtals a la segona meitat del segle XII. Els Sabran, originaris de Llenguadoc, havien adquirit, per les aliances matrimonials, els dominis nombrosos que els Amic posseïen a la regió d'Avinyó i al sud del comtat de Forcalquier, terres que havien afegit a llur patrimoni de la riba dreta del Roine. Durant la primera meitat del segle XII, els Amic-Sabran, membres habituals de la cort tolosana havien, tanmateix, col·laborat considerablement amb el bàndol baussenc.³⁷

Giraud Amic (†1206) començà a venir a la cort d'Alfons en Cast entorn del

32. Cat 3 i 4. BRUN (R.), *La ville de Salon au Moyen Age* (Aix-1924), p. 92. DEMIANS D'ARCHIMBAUD (G.), FIXOT (M.), «L'organisation de la campagne de la Provence occidentale» in *Provence Historique*, 1977, p. 8.

33. Cat 22, 26, 31, 43, 51. SMYRL, *op. cit.*, pp. 63-66.

34. BARATIER, *op. cit.*, p. 161. COULET (N.), «Autour d'un serment des vicomtes de Marseille: la ville d'Aix au milieu du XIe siècle» in *Annales du Midi*, 1979, p. 323.

35. SMYRL, *op. cit.*, pp. 59 i 83.

36. Cat 55, 78, 86, 96, 111, 118, 122.

37. SMYRL, *op. cit.*, p. 57. BARATIER, *op. cit.*, p. 166.

1179. Pel febrer de 1183, era testimoni a Dinha, als Alps provençals, de la donació del poble de St. Cannat feta a Fouques, bisbe de Marsella, per Alfons Ier i Sanç. Nogensmenys, l'any 1184, fou l'emissari de Raimon V, Guilhem de Forcalquier i Sanç, que traí llavors el seu germà, a la ciutat de Gènova. Giraud signà en llur nom una aliança amb la república lligur, per a combatre el primer comte-rei. Efectivament, era l'interlocutor ideal dels tres comtes, en el consell dels quals anava i venia sense cap mena de dificultat. Aquesta versatilitat s'explica per la situació del seu domini, al bell mig dels tres comtats: Venissí, Forcalquier i Provença. Així, la seva presència no és gens estranya a la pau definitiva entre Alfons Ier i Raimon V, el 1190.³⁸

El seu parent Guilhem de Sabran era el *comestral* de Raimon V de Tolosa. Pel febrer de 1173, Guilhem esdevenia responsable de la realització dels engatjaments que Raimon V prenia per respectar una treva amb Alfons Ier. Malgrat això, l'any 1183, viatjà amb el seguici del rei als Alps. El 1185, fou testimoni d'una reconeixença de deute d'Alfons Ier al bisbe d'Avinyó, ciutat de la qual el rei era cosenyor. Guilhem col·labora a l'elaboració de tots els pactes entre el rei d'Aragó i el comte de Tolosa.³⁹

El llinatge dels Agoult-Simiana té molts punts comuns amb els Amic-Sabran. Membres del consell dels comtes de Forcalquier, els germans Giraud de Simiana i Raimon d'Agoult podien servir indiferentment adés a la cort de Raimon V, a la qual Raimon d'Agoult era jutge, adés a la cort dels comtes de Provença. Llur domini, la Val de Sault, baronia independent a la frontera dels comtats Venissí i de Forcalquier era pròxim de les terres dels Amic-Sabran.⁴⁰ Com aquesta família, els Agoult-Simiana tenien la llibertat necessària per a escollir el partit tolosà o el català segons la conjuntura política del moment.

Un personatge de Provença oriental, Blacàs d'Aups, compta amb vint-i-dues presències a les actes comtals del període 1176-1190, xifra que representa un autèntic record d'assiduitat i que demostra la importància que tenia aquest magnat al consell provençal del rei. Apareix, per primera vegada, amb Alfons Ier a la signatura de la pau de 1176; després, l'acompanyà en el seu primer viatge a Provença de l'est. Aquí, Blacàs jurà de respectar, en el nom del rei, els drets del consolat de Niça que Alfons acabava de confirmar. Aquest *procer curie comitis* formava part del consell personal de quatre membres, que prenia les decisions capitals sobre el governament de Provença amb el jove comte Ramon Berenguer, segons les disposicions de l'acta d' infeudació del comtat, previstes pel rei el 1178. El 1190, Blacàs era un dels *fidejussores* del comte i d'Uc de Montreal, noble alpi que se sotmeté a Alfons, després d'ha-

38. Cat 54, 74, 80, 96.

39. Cat 22, 74, 82, 83, 86, 96, 128. ADBR B286 (II 1173).

40. Cat 1, 22, 82, 83, 92, 111. A. PAPON, *Histoire générale de Provence* (Paris-1777), pp. 250-251. POLY, *op. cit.*, pp. 356-358.

ver-se revoltat i d'haver envaït Rogon. Una vegada més, el comte-rei confiava a Blacàs els afers de Provença oriental, d'on era originari. El seu patrimoni comprenia, en efecte, Aups, Moissac, Fabregas, Verinhon, Baudinard i alguns béns a Sisteron.⁴¹ Nogensmenys, el fill de Blacàs, Blacasset (†1236), el famós trobador, manifestà una actitud molt menys fidel que el seu pare envers els comtes de Provença. El 1194, s'havia revoltat contra el rei, terroritzant les poblacions, els camins i els monestirs alpins. Per una acta del febrer de 1195, obtingué el perdó reial a Ais, a causa dels múltiples serveis que el seu pare havia prestat a Alfons Ier.⁴² A principis del segle XIII, el trobador Blacàs es caracteritza, malgrat aquesta primera rendició, pel seu esperit d'independència contra els successors d'Alfons el Cast.⁴³ Aquest canvi de generació en generació és, una vegada més, significatiu de la versalitat esmentada de l'alta noblesa.

Un important magnat de la regió de Niça, la zona més a l'est del domini del primer comte-rei, sostingué particularment la seva política: Guilhem de St. Auban. Aquest personatge fou sotascritor de la primera carta, que Alfons el Cast féu redactar a Provença, el 13 d'abril de 1166. Dos anys més tard, anomenat *illustrissimo viro ac magnifico*, Guilhem era presentat com a defensor de la regió oriental del comtat en una acta, on el rei acordava la seva protecció al monestir de Lerins.⁴⁴ Guilhem de St. Auban provenia d'una vella família del país nicenc.⁴⁵

Així, feta excepció d'alguns individus particularment lleials al comte, els grans de Provença sols freqüentaren la cort reial en contextos de conjuntura política molt concrets, quan volien organitzar una acció comuna amb el monarca. Massa importants i independents per a seguir gratuïtament els designis del comte, els interessos de llur llinatge dominaren sempre llur actuació política. La fidelitat dels barons restà gairebé sempre dubtosa: els exemples de llurs traïcions envers el comte són nombrosos, conscients com eren que l'augment del poder reial, implicava llur ruïna. Nissagues principals de Provença brillaren per llur absència a les assemblees del comte-rei. Aquest fou el cas, entre altres, dels Castelana i dels Castèu Reinard, famílies immunistes del comtat. Els comtes de Provença havien així d'escollir llurs homes dins d'altres grups socials, dins de la petita noblesa urbana que estudiarem a continuació.

41. Cat 22, 23, 24, 30, 32, 33, 43, 35, 46, 47, 48, 54, 61, 63, 74, 86, 92, 93, 91, 96, 99, 101.

42. Cat 119.

43. S. STRONSKI, «Notes sur quelques Troubadours et protecteurs de Troubadours célèbres par Elias de Barjols» in *Revue des Langues Romanes*, 1907, pp. 28-44.

44. Cat 1 i 16.

45. La documentació medieval de Provença oriental és particularment pobra, abans de l'aparició dels primers notaris. Amb tot, coneixem una acta de 1164, feta a Niça, on Guilhem de St Auban ven tots els drets que posseïa al castell de Drap a Arnaud, bisbe de Niça per tres-cents sous de Gènova, a més dels cent que rebé antany el seu germà Père Balbo. P. JOFREDI, *Nicae civitatis a sacris monumentis illustrata* (Lyon 1658), col. 173.

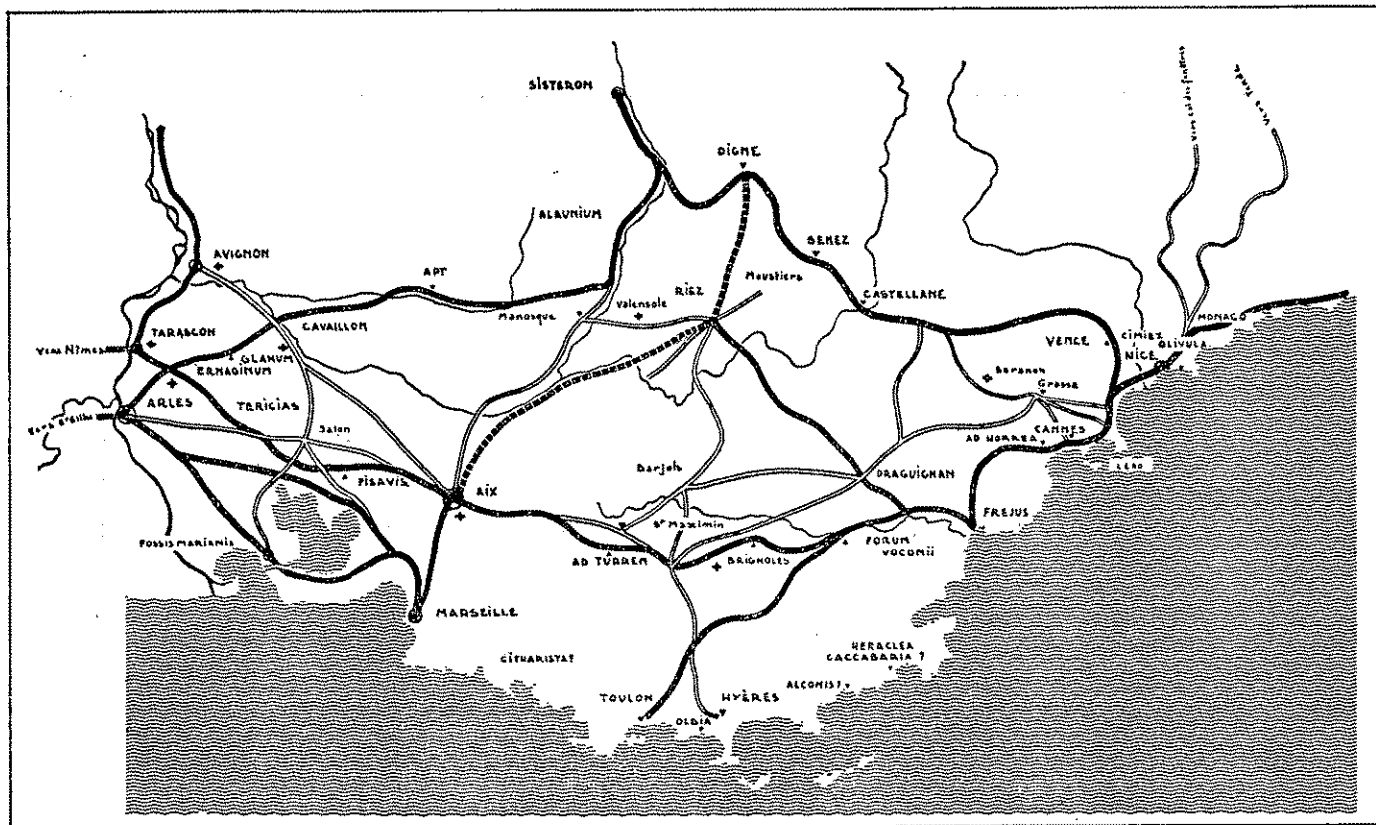

Fig. 36).

LES VIES DE COMUNICACIÓ DE LA PROVENÇA MEDIEVAL

(Reproducció de FEVRIER (P.-A.), *Le développement urbain en Provence de l'époque romaine à la fin du XIVe siècle* (Paris 1964)

Llegenda: en negre = carreteres antigues; en blanc = carreteres medievals; creu = peatge.

LA CAVALLERIA URBANA

El segle XII es caracteritza a Provença, com per tot arreu a l'Europa occidental, pel desenvolupament de les ciutats.⁴⁶ Al mateix temps, els prínceps hi desplacen els centres de poder i de decisió. Feta l'excepció de Marsella i Niça, les principals places comercials de Provença estaven situades a la vall del Roine, eix primordial de les comunicacions de l'època, a partir del qual els primers comtes de la dinastia de Barcelona havien començat llur progressió cap a l'est del comtat.

Ciutat fluvial, Tarascó comprenia una part important del patrimoni dels comtes. L'ambient els hi era favorable. Així, un tarasconès, Guilhem Raimon Gantelme és, amb les seves vint-i-nou presències, el conseller més mencionat per les actes de la cancelleria reial. Aquest personatge pertanyia a una branca menor del llinatge dels antics senyors del castell de Tarascó, ciutat on Guilhem Raimon posseïa una part de la senyoria. El seu avantpassat homònim figurava entre les cavallers que, l'any 1133, optaren pel partit de Berenguer Ramon contra Anfós de Sant Geli. Entre els anys 1167 i 1193, anomenat *curialis* i *amicus regis* pels pergamins, Guilhem Raimon serví fidelment els comtes de Provença. Un fet mostra la confiança que el rei tenia envers aquest personatge, membre de la camarilla de Ramon Berenguer IV i *baile* de Tarascó: Guilhem Raimon Gantelme és, amb Uc de Baus, l'únic provençal que acompanyà Alfons el Cast en els seus itineraris ibèrics. Figura, per exemple, entre els testimonis de la pau del comte i el rei Llop de Múrcia, el novembre de 1168.⁴⁷ Els seus fills, Rostanh i Guilhem Raimon ocuparen les importants funcions consolars de llur ciutat entre el 1199 i 1215.⁴⁸

Alfons el Cast pogué assegurar-se la fidelitat de Tarascó, on hi féu redactar deu documents. El comte hi posseïa un domini important: des del principi del segle XII, era propietari del castell, que el rei es reservà quan va infeudar Provença al seu germà Ramon Berenguer IV, el 1178.⁴⁹ Encara l'any 1193, malgrat tenir llavors la seva residència habitual a Ais, el rei demanava als Baus de trobar-lo a Tarascó, si no complien les clàusules de llur tractat.⁵⁰ La posició estratègica de la ciutat, situada davant de Beucaire, la ciutat del comte de Totosa, ajudà segurament l'elecció de Tarascó pels comtes de Barcelona, que hi trobaven l'esperit de la població favorable a llur política.

Arle gaudia d'una posició estratègica similar. La ciutat del delta del Roine era, des dels temps antics, la capital de Provença i creixia aleshores gràcies

46. P.-A. FEVRIER, *Le développement urbain en Provence de l'époque romaine à la fin du XIVe. siècle* (Paris 1964), pp. 211-213.

47. ACA, *Alfons Ier.*, n.º 62 (XI 1168).

48. Cat 4, 12, 26, 28, 30, 31, 32, 33, 35, 43, 46, 47, 48, 51, 52, 54, 72, 78, 84, 85, 87, 91, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 118, 125.

49. Cat 48.

50. Cat 110.

als progressos del comerç fluvial. A principi del segle XII, les naus pisanes i genoveses havien començat a visitar la ciutat. La fortuna d'Arle es basava, malgrat tot, molt més en les activitats agrícoles —conreus de blat i vinya—, i pastorals —ramats d'ovins a la Crau—, que en les activitats mercantils, practicades a l'interior d'una òrbita reduïda, pels seus modestos comerciants.⁵¹ Aquest progrés econòmic servia, sobretot, els interessos d'un grup social, els múltiples *vassi civitatis*, cavallers que, vivint a la ciutat, s'enriquieren amb la possessió del sòl i de les taxes que encaixaven sobre el comerç.⁵²

Amb tot, el senyor incontestable d'Arle era l'arquebisbe. D'altre banda, les famílies dels Baus i la dels Porcelet posseïen la majoria de l'espai urbà, que havien rebut antany pels serveis fets a l'arquebisbe. Els Porcelet, senyors del barri del *Vieux-Bourg* i de nombroses terres a la Camarga i la Crau, obtingueren, a final del segle XII, altres dominis al país i a la ciutat de les *Tours* d'Ais i a l'estany de Fos. Aquesta nissaga fou fidel a la dinastia del casal de Barcelona, des dels seus primers balbuceigs al governament provençal. Així, Jaufre Porcelet ratificà, amb la seva presència, la donació de la comtessa Gerberta a la seva filla Dolça dels comtats de Provença, Gavaldà, Carlat i Rodés i l'acta de casament entre Dolça i Ramon Berenguer el Gran.⁵³ A més, la família escollí el partit català, durant totes les guerres baussenques, amb una perseverança irreprotxable.

Seguint la tradició familiar, Porcel (1152-1194) participà directament amb els comtes, en la direcció de Provença fins al 1183. Fou ambaixador del rei al Llenguadoc: pel desembre de 1172, assistí a l'homenatge del comte de Melguelh a Alfons Ier i, dos anys més tard, a la treva de Raimon V i Guilhem VIII de Montpeller, que precedí la primera pau de Jarnegues.⁵⁴ Porcel formava part de la camarilla personal de Ramon Berenguer IV.⁵⁵ El seu germà, Bertran Porcelet havia deixat vuit-mil sous de Melguelh a Alfons Ier, en penyora dels drets comtals sobre el comerç del Roine a Arle, una de les principals fonts de riqueses pel llinatge.⁵⁶ Guilhem Porcelet, fill de Bertran, es trobà, per primera vegada, al seguici d'Alfons Ier el 1189; aquest personatge esdevingué un dels consellers més pròxims d'Alfons II de Provença, amb el qual preparà el pla per a apoderar-se d'Arle l'any 1207.⁵⁷

Nombrosos són els cavallers d'Arle que tractaren Alfons Ier. Els Rapina,

51. L. STOUFF, «La commune d'Arles au XIIIe. siècle: à propos d'un livre récent» in *Provence Historique*, 1961, pp. 296-297.

52. POLY, *op. cit.*, pp. 286-289.

53. LFM n.º 875 (1 II 1112) i 876 (3 II 1112).

54. LFM n.º 870 (XII 1172). A. GERMAIN, *Liber instrumentorum memorialium* (Montpeller 1884/86), n.º 81 (XII 1174).

55. Cat 3, 4, 7, 12, 22, 26, 33, 43, 48, 51, 55, 63, 75.

56. Cat 4, 26.

57. Cat 94, 97, 99. C. ARDISSON, *Etude sur l'entourage des comtes de Provence appartenant à la maison de Barcelone (1196-1226)*, Memòria DES, Inèdit (Aix 1967).

enriquets amb llurs peatges, formaven part de la cort comtal. Guilhem Bernat i Uc Rapina són anomenats *amicus regis* i *procer curie comitis* respectivament.⁵⁸ Uc de les Arenes, membre del seguici d'Alfons Ier i de Ramon Berenguer IV, provenia d'una família installada al circ fortificat d'Arle i propietària del peatge del pont de Gard. Alguns dels seus parents foren cònsols d'Arle durant tot el segle XII.⁵⁹ Un altre cònsol, Raimon de la Volta fou *fidejussor* del comte envers l'arquebisbe Imbert d'Eiguèra el 1195.⁶⁰ També la família Arvier apareix com un planter de cònsols per a la ciutat d'Arle; posseïa bastants peatges al Roine i havia manifestat un gran esperit d'iniciativa organitzant l'assecament del pantà de Montmajor un segle enrera. Rainaud Arvier acompanyà el rei l'any 1176.⁶¹ Tots aquests individus representen bé l'oligarquia aristocràtica que s'apoderava aleshores del poder arlesià a través del consolat, del qual acaparaven els escons. D'altra part, A. Gouron ha demostrat que la institució consular es desenvolupà a Provença, Catalunya i Llenguadoc, paral·lelament a la difusió del dret romà.⁶² Igualment, els membres d'aquest grup social d'ascensió recent, co-nexien llavors la ciència jurídica, ensenyada a les ciutats mediterrànies al segle XII, després d'un parèntesi d'algunes centúries.

Alfons Ier utilitzà el bagatge cultural de molts juristes provençals per al governament de Provença. El comte-rei en reclutà un primer grup, precisament entre els canonges del capítol arlesià de St. Tròfim, centre de difusió i d'estudi del dret romà. Bernat Auriac n'era el degà des d'abans 1176. Ja l'any 1151, quan només era un jove canonge originari d'una modesta família de cavallers del país d'Ais, en Bernat pledejà en un judici en favor de l'arquebisbe d'Arle. Entre els anys 1167 i 1177, no se separà dels comtes, que acompanyà en llurs itineraris provençals i llenguadocians.⁶³ Guilhem Barreira, sagristà de St. Paul i, sobretot, professor al capítol d'Arle entre 1179 i 1190, jurà en nom del comte-rei, de respectar el tractat del juliol de 1193 entre Guilhem de Forcalquier i Alfons el Cast. Aquest document fou signat abans de l'acta de prometatge d'Alfons II i Garsenda, filla del comte de Forcalquier, per la qual es realitzà la unificació dels dos comtats provençals.⁶⁴ Rainaud de Sta.-Creu, també canonge d'Arle, s'incorporà ocasionalment al seguici del comte; els texts el presenten

58. Cat 7, 26, 43, 90, 125.

59. POLY, *op. cit.*, pp. 302 i 310-316. Cat 26, 125.

60. Cat 120.

61. POLY, *op. cit.*, pp. 214-215, 298 i 302. Cat 4, 22, 26.

(62. A. GOURON, «Diffusion des consulats méridionaux et expansion du droit romain aux XIIe. et XIII siècles» in *Bibliothèque de l'École des Chartes*, 1963, pp. 26-76.

63. Cat 9, 28, 30, 31, 32, 33, 35, 36, 37, 42, 43, 45. ACA, Alfons Ier. n.º 123 (Milla, 1 IV 1172) i CARUANA, *art. cit.*, p. 162 (Montpeller, III 1176). J.-P. POLY, «Les légistes provençaux et la diffusion du Droit romain dans le Midi» in *Mélanges Aubenas* (Montpeller 1974), p. 615.

64. Cat 111 i 112.

llavors amb el títol de *causidicus* o advocat.⁶⁵ Guilhem Bernat d'Ais, cavaller arlesià, servia igualment el comte des del 1176 com a advocat. Per una acta del 1180, sabem que impartí la justícia en favor dels cistercens del Toronet a la cort d'Ais.⁶⁶ Berenguer d'Ais, el seu parent, fou també conseller ocasional dels comtes.⁶⁷ Així, els juristes de les ciutats del Baix-Roine, antics estudiants del capítol de St. Tròfim, aportaren un ajut tècnic indispensable als comtes del casal de Barcelona.

Tanmateix, St. Tròfim no era a Provença el centre més important de difusió de dret romà. Els progressos de la ciència jurídica arribaven principalment des de Montpeller als capítols del Doms d'Avinyó i sobretot de St. Ruf, centre intel·lectual molt més actiu. Aquesta escola, que es trobava primer a Avinyó, es desplaçà a Valença, entorn del 1158, segurament a causa de la política de la comuna avinyonesa favorable al comte de Tolosa.⁶⁸ Encara que els comtes de Barcelona fossin teòricament senyors de la tercera part d'Avinyó, per la partició de 1125 amb els comtes de Tolosa i els de Forcalquier,⁶⁹ la ciutat manifestava, a la segona meitat del segle XII, una hostilitat oberta al rei d'Aragó. Per això, el trobador Pèire Vidal no dubtava d'anomenar Raimon V de Tolosa *lo comte d'Avinbo*. Alfons el Cast només hi va anar el mes d'abril de 1166, a fi de reconèixer un deute envers el seu bisbe.⁷⁰ Amb tot, un conegut advocat de la ciutat, format segurament a St. Ruf, Elisiard, es trobava a l'acompanyament dels comtes entre el 1183 i el 1190.⁷¹

Un altre grup important d'advocats al servei del comte provenia de la baixa noblesa d'Ais i de Marsella. Un canonge d'aquella ciutat, Pèire Audebert, membre de la cort de Ramon Berenguer IV i, al segle següent, de la d'Alfons II i Ramon Berenguer V, n'és el millor representant. L'any 1219 esdevindria jutge d'Ais. Guilhem Audebert, el seu germà, present a la *curia comitis* en 1176 i 1185, fou cònsol d'Arle entre 1191 i 1197.⁷² Amdós pertanyien a la lleial família de Guilhem Audebert de Linhana, que havia jurat fidelitat a Ramon Berenguer el Gran el primer any de la seva estada a Provença. També s'ha d'anomenar el marsellès Jaufre Rostanh (1173-1203), jurista de l'administració comtal, i Rodolf, advocat i canonge de l'església d'Antíbol.⁷³

65. Cat 26, 43, 125.

66. Cat 26, 35, *causidicus comitis* 43, 48, 54, 55, *iudex* 60, 63, 86, 87, 96, 98, 100, 111, 107, 120, 121.

67. Cat. 26 i 125.

68. J.-P. POLY, «De la citadelle du fleuve à la capitale de la chrétienté (VIIe.-XIVe. siècles)», in *Histoire d'Avignon* (Aix-1980), pp. 164-166.

69. HGL, T V n.º 492 (15 IX 1125).

70. Cat 1.

71. Cat *Helisiardus causidicus de Avinione* 75, 82, 96.

72. Cat *causidicus* 47, 46, 55, 63, 115, 118. Cat 20, 26. J.-P. POLY, «Les légistes...», pp. 622-623.

73. *Ibidem*, pp. 625-626. Cat 86, 100 i 20, 22.

La importància dels cavallers urbans al govern de Provença explica, en gran part, l'èxit de la dominació dels comtes del casal de Barcelona. Els serveis, militars i financers, que els hi prestaren, s'acompanyaven d'un consell fundat sobre les bases sòlides del dret romà, descobert de bell nou i ensenyat als capítols catedralicis de les ciutats del sud del Roine. Aquests centres religiosos havien nascut de la reforma gregoriana, per la qual el patriciat esmentat havia lluitat tant. Així, l'aspecte ministerial del seguici d'Alfons el Cast, que es derivava de l'absència dels grans magnats provençals, s'accentua amb la presència d'un bon nombre de juristes.

Els cavallers, originaris de la regió que s'estenia a l'est d'Ais i testimonis de les actes del rei, són pocs en comparació amb els cavallers de la vall del Roine. Aquest fet s'explica principalment pels itineraris d'Alfons Ier, que només féu tres viatges a la Provença oriental. Amb tot, es poden separar dos conjunts diferents d'aquests consellers de l'est: els nobles rurals de condició modesta i els cavallers urbans.

Blacàs d'Aups i Guilhem de St. Auban, nobles dels baixos Alps i de Niça, que hem estudiat amb els grans magnats, són dos dels personatges principals del govern de Provença. Llur rang era bastant elevat, contràriament als altres nobles cortesans de l'est del comtat, que, d'altra part, sols freqüentaren el seguici del rei esporàdicament, sobretot, quan el rei visitava llur país. Així, Isarn de Flaiòsc fou, l'any 1193, *fidejussor* del monarca en el seu pacte amb Guilhem de Forcalquier; Rostanh de Flaiòsc presencià la rendició de dos magnats alpins, que s'havien revoltat contra el rei: Bonifaci de Castelana i Uc de Montreal.⁷⁴ Aicard de Vidauban es trobava al seguici del rei quan se signà la pau de 1176 entre Tarascó i Beaucaire.⁷⁵ Gui de Gaubert freqüentà el consell comtal a Dinha.⁷⁶ Raimon Pèire (d'Èras)⁷⁷ també fou conseller dels comtes, especialment durant llurs viatges a Provença oriental.⁷⁸ Alguns altres cavallers, originaris, com els esmentats, de la regió situada entre els rius Sianha i Argens, foren testimonis ocasionals de la *curia comitis*, però els pocs documents que es conserven d'aquesta zona ens impedeixen d'estudiar-los amb profunditat.

Els membres del segon grup de l'est, la cavalleria urbana fidel al comte, es recluten principalment entre els còsols de Grassa. A més de Guilhem Barreira, jurista del seguici comtal nascut a aquesta ciutat, acompanyaven el comte quan viatjava a l'est de l'Argens: Guilhem Ricau, entre els anys 1176 i 1185,⁷⁹ Isarn

74. Cat 92, 101, 111.

75. Cat 22, 47.

76. Cat 37, 74.

77. El Raimon Pèire dels documents d'Alfons el Cast és segurament descendent del Raimon Pèire d'Èras que jurà fidelitat al comte de Barcelona l'any 1113. J.-P. POLY, *La Provence...*, p. 328.

78. Cat 20, 26, 31.

79. Cat 26, 32, 85.

Scrip de 1173 a 1176,⁸⁰ i en acabat, el seu fill Raimon Scrip fins al 1181.⁸¹ Al mateix temps, un altre cavaller de Grassa, que portava un nom ben pintoresc, *Malus Vicinus*, anava i venia amb els consellers del rei.⁸² Tots aquests personatges eren representants de les nissagues principals de Grassa, on acaparaven el poder polític i els escons del consolat.

Grassa, afavorida comercialment per la nova carretera que unia directament Tarascó a Niça, fou ciutat dòcil per als comtes, que intentaren consolidar a partir d'ella llur dominació a la Provença oriental. El comte-rei hi confirmà el consolat l'any 1176, acordant-li fins i tot una jurisdicció àmpliament autònoma, conscient com era que aquesta institució servia els interessos de la seva política.⁸³ A més, Alfons comptava, en aquesta ciutat, amb l'ajut apreciable del bisbe d'Antíbol, els antecessors del qual s'havien traslladat a Grassa l'any 1128. Els bisbes, consellers fidels del rei, com veurem més tard, donaren suport sempre als comtes, que en contrapartida, confirmaren llurs privilegis i els protegiren contra els senyors de Grassa, amb els quals es disputaven la direcció de la política urbana.⁸⁴ Ara bé, Grassa va acceptar, en alguns períodes de la segona meitat del segle XII, la col·laboració amb Gènova, àdhuc quan la república ligure era en guerra contra Alfons el Cast.⁸⁵

Les intencions dels comtes de Barcelona sobre Grassa consistien en crear-hi una plaça fidel a llur política i capaç de contrarestar l'oposició de Niça, aprofitant les antigues rivalitats entre les dues ciutats. A l'extrem oriental de Provença, Niça és, efectivament, una ciutat hostil als comtes. El 1166, Ramon Berenguer III de Provença, oncle d'Alfons el Cast, hi perdé la vida en el seu setge.⁸⁶ El comte-rei només pogué dirigir-s'hi amb el seu exèrcit l'any 1176, després d'haver arreglat la qüestió tolosana. Llavors, els còsols de Niça sortiren de llur ciutat, per rendir-se i aturar així l'exèrcit, abans que travassés el riu Var. Alfons el Cast es mostrà magnànim i tan sols demanà un fort tribut als nicosos, als quals confirmà fins i tot el consolat.⁸⁷ Encara l'any 1189, el rei venia de nou a Niça per conquerir la ciutat, aliada de Gènova; en aquella ocasió també concedí una amnistia.⁸⁸ La ciutat portuària s'escapà, durant tota la seva història, de l'òrbita del poder dels comtes de Provença perquè es trobava a l'interior de la

80. Cat 20, 30, 31.

81. Cat 31, 46, 63.

82. Cat 20, 30, 31, 47.

83. Cat 31, G. GAUTHIER-ZIEGLER, *Histoire de Grasse depuis les origines jusqu'à la réunion de Provence à la couronne (1155-1482)* (Paris 1953), pp. 7-9.

84. Cat 20, 30, 47: judicis i confirmacions dels comtes salvaguardant els drets del bisbe d'Antíbol a Grassa.

85. *Liber iurium Reipublicae Genuensis* (Turin-1854) T. I n.º 287 i 288.

86. *Is Raymundus, in obsidione Nicensi, ballista percussus interiit. Gesta Comitum Barchinonensium*. RHF T. XII, p. 363.

87. Cat 33.

88. Cat 93. PISTARINO, *op. cit.*, p. 119.

zona d'influència de la potent república de Gènova, dominadora des del punt de vista econòmic i militar de la costa oriental del comtat, com ho demostren els pactes que també signà amb Florús, bisbe de Frejús, i Otó, comte de Vingtimiglia.⁸⁹ Gènova exportava, d'altra part, el sistema i l'ideologia consular al litoral de Provença, ensenyant així l'autonomia del govern urbà. Niça posseïa la nova institució des del 1144, calcant el model ligur.⁹⁰ Al Mediterrani, només Pisa gosava oposar els seus vaixells a la dominació mercantil i política de Gènova, i un dels aspectes més sobresortints del geni d'Alfons el Cast fou de saber servir-se d'aquest conflicte i del joc de les aliances amb l'una o l'altra ciutat per tal d'arribar a crear un equilibri militar, necessari per a l'èxit de la seva expansió a la Provença oriental.

A l'est del comtat, la situació del rei a la muntanya era tan difícil com a la costa. Alfons Ier i els seus germans no visitaren gaire la regió dels pre-Alps de Dinha. Això no es deu pas al fet que hi hagués un poblament menys dens que a la resta de Provença, puix, abans de les crisis del segle XIV, existia una homogeneïtat demogràfica entre el sud i el nord del comtat.⁹¹ Malgrat tot, el país era massa lluny i l'accés massa complicat des dels centres geogràfics d'on irradiava el poder dels comtes. Els barons alpins hi imposaven llur llei, com, a la mateixa època, els vells nobles dels Pirineus estudiats per Martí de Riquer.⁹² Els exemples de rebellions dels grans magnats d'aquella zona són nombrosos: Bonifaci de Castelana baixà del seu reducte alpí per lliurar-se a Alfons Ier, precisament a Grassa, l'octubre de 1189, després d'haver envaït durant uns quants mesos el domini de Blacàs d'Aups i Còmps, poble dels hospitalers; un any més tard, Uc de Montreal seguia el seu exemple, ocupant el *castrum* de Rogon i rendint-se al rei de Draguinhan; el cas esmentat de Blacasset sembla explicar-se molt millor per l'actitud de l'aristocràcia juvenil i marginal, obeint un còdi regit per la violència i pels èxits guerrers, mentalitat dels *iuvenes* ben coneguda gràcies als treballs de Georges Duby.⁹³ Tot i amb això, el fet que el domini dels Blacàs es trobés als Alps del Sud, on Blacasset pogué concretar els seus somnis quixotistes, és ben significatiu.⁹⁴

Provença oriental vol dir, en suma, Provença hostil. Cal cercar-ne els factors d'explicació en la feble extensió del domini propi dels comtes en aquesta regió.⁹⁵

89. *Liber iurium...*, n.º 376.

90. A. Gouron ha demostrat el caràcter excèntric dels consolats de Grassa i de Niça, diferents dels consolats que apareixen a les regions de l'Aude i del Roine, *art. cit.*, p. 35.

91. «Les vallées et les plateaux de la Haute Provence renfermaient des villes, certes moins importantes que les cités commerçantes du Rhône ou de la Méditerranée, mais qui n'étaient pas négligeables», BARATIER (E.), *La démographie provençale du XIIIe au XVIe siècle* (Paris-1961), p. 123.

92. Riquer (M. DE), *Guillem de Berguedà* (Poblet-1971), T. I, pp. 76-100 i 125-145.

93. DUBY (G.), *Hommes et structures du Moyen Age* (Paris-1973), pp. 214-225.

94. Cat 92, 101, 119.

95. BARATIER, *Enquête...*, p. 133.

Les senyories, que Alfons Ier havia hereditat del seu cosí, se situaven, sobretot, a les valls del Roine, de l'Arc i de l'Argens. A l'est i al nord de Frejús, el rei no posseïa cap terra, i les ciutats italianes i els barons alpins s'oposaven al seu esforç centralitzador. Tanmateix, l'evolució econòmica de Provença afavoria la política comtal: el desenvolupament del comerç per terra obria nous camins i desplaçava el centre del comtat cap a l'est. L'estudi de l'origen social i geogràfic dels prelats provençals de la cort d'Alfons Ier és igualment ric en dades sobre la penetració de les institucions de la dinastia catalana a la Provença oriental.

LA CLERECIA

El grup dels prelats provençals consellers del rei, ben representat al seguici comtal, seguí una evolució, quant a la geografia dels seus d'origen. Així, durant un primer període, els bisbes de les ciutats del Baix-Roine foren els principals acompanyants d'Alfons el Cast. L'arquebisbe d'Arle, Raimon de Bollene (1163-1182), s'uní al comte-rei des dels primers moments del seu adveniment a Provença fins al setembre de 1167, finalitzades les primeres operacions militars contra el comte de Tolosa. L'arquebisbe ajudà, sobretot, el nou marquès, cedint-li les places estratègiques d'Albaron —castell de la Camarga—, i de Fos. En premi de la seva col·laboració, el potent prelat rebé del comte Grans i Aurons, amb el dret de construir un canal per a la irrigació del seu domini de Salon.⁹⁶ Més tard, encara li acordà la facultat d'encunyar la moneda d'Arle, la qual donació originà el diner dit «de la mitra», esdeveniment importat de la numismàtica provençal.⁹⁷ Les relacions d'Alfons Ier i el bisbe d'Avinyó foren d'un caire semblant. El primer document datat a Provença que es conserva del comte-rei és una reconeixença dels préstecs dels antics bisbes d'Avinyó als comtes de Barcelona, que Alfons Ier féu redactar en favor del bisbe Jaufre. Aquest prelat aconsellà igualment el rei durant la seva estada a Provença, fins al 1167.⁹⁸ També Uc de Montlaur, antany cap del capítol de Pinhans, aleshores arquebisbe d'Ais (1165-1174), era un membre habitual del seguici del comte-rei, en aquells moments difícils de guerra contra el comte de Tolosa per a la successió de Provença.⁹⁹

Nogensmenys, a partir del 1178, un nou conjunt de clergues envaeix la cort dels comtes. Llavors, llur origen geogràfic ha canviat radicalment, desplaçant-se vers l'est. En efecte, els arquebisbes d'Ais comencen a reemplaçar els d'Arle a l'interior de l'equip governamental. Bertran de Rocavaire (1178-1180)

96. Cat 2, 3, 4, 5, 6, 12, 17, 18, 19, 43.

97. Cat 43.

98. Cat 1, 4.

99. Cat 2, 3, 9.

TAULA CRONOLÒGICA DE LES «CAPITALS» DE PROVENÇA
(Lloc d'emissió de les actes del Catàleg)

Autor	Cat n.º	Any	AIS Total 20	ARLE Total 12	TARASCÓ Total 10	GRASSA Total 7	MARSELLA Total 5
A	2	1166	×				
A	10	1167		×			
A	11	1167		×			
A	12	1167		×			
A	13	1167		×			
A	15	1168			×		
A	22	1176			×		
A	24	1176		×			
A	25	1176			×		
A	26	1176		×			
A	27	1176					×
A	30	1176				×	
A RB S	31	1176				×	
A RB S	32	1176				×	
A RB	38	1177	×				
A	39	1177			×		
A	40	1177					×
A	41	1177					×
A RB	42	1177					×
RB	43	1177		×			
RB	47	1178				×	
RB	51	1178		×			
RB	52	1178	×				
RB	55	1179	×				
RB	56	1179				×	
A S	67	1182	×				
A	68	1182	×				
A S	72	1181/2	×				
S	76	1183			×		
S	77	1183			×		
S	78	1184	×				
A	81	1184			×		
A	85	1185	×				
A	86	1185	×				
A	89	1185		×			
A	92	1189				×	
A	94	1189	×				
A	95	1190	×				
A	96	1190			×		
A	97	1190			×		
A	99	1190	×				
A	104	1191			×		
AII	105	1192	×				

TAULA CRONOLÒGICA DE LES «CAPITALS» DE PROVENÇA
(Lloc d'emissió de les actes del Catàleg)

Autor	Cat n.º	Any	AIS	ARLE	TARASCÓ	GRASSA	MARSELLA
			Total 20	Total 12	Total 10	Total 7	Total 5
A	108	1193					×
A	109	1193	×				
A	110	1193	×				
A	111	1193	×				
AII	112	1193	×				
A	114	1193	×				
A	115	1193				×	
A	117	1194		×			
A	119	1195	×				
A	120	1195		×			
A	121	1195		×			

N.B.: Per a l'elaboració d'aquesta taula, només s'han pres els llocs on els comtes han fet escriure més de cinc actes.

Abreviacions: A = Alfons Ier; RB = Ramon Berenguer IV, comte de Provença; S = Sanç; AII = Alfons II, comte de Provença.

era l'únic eclesiàstic del consell de quatre membres, que prenia les decisions polítiques importants amb Ramon Berenguer IV. Tanmateix, en participar al Concili del Laterà del 1179, Bertran fou absent d'Ais durant un període considerable del seu curt bisbat.¹⁰⁰ El seu successor Enric, capitost del capítol de St. Salvador des del 1165, bisbe de Ries (1166-1180) —ciutat situada al nord-est d'Ais—, i finalment arquebisbe d'aquesta ciutat (1180-1186), fou constantment a la cort dels comtes de Provença.¹⁰¹ A la seva mort, Gui de Fos esdevingué l'arquebisbe d'Ais entre els anys 1186 i 1212.¹⁰² Bertran Garcin dirigia llavors el capítol i seria anomenat bisbe de Ries el 1191. Aquest canonge era igualment un dels personatges essencials del govern del comtat.¹⁰³ Per això, quan el rei redactà el seu testament a Perpinyà, el desembre de 1194, escollí Gui de Fos, amb dos prelats de l'est, els bisbes d'Antíbol i de Frejús, com executors testamentaris. La importància que l'arquebisbe d'Ais adquirí en la política comtal, a partir del 1178, s'explica per l'elecció de la seva ciutat per residència habitual dels comtes.

L'any 1176, finalitzat el conflicte contra el comte de Tolosa, la política

100. Cat 48, 55, 60. GCNN T. I, col. 60-61.

101. Cat 20, 61, 63.

102. *Cfr. supra*, nota 68.

103. Cat 55, 61, 65, 66, 90, 118.

provençal d'Alfons el Cast canvià radicalment. El comte-rei, deslliurat, almenys per un cert temps, d'una guerra a les fronteres del Llenguadoc, podia consagrar el seus esforços a l'extensió del seu poder, vers el *Far East* de Provença. Per això, de seguida abandonà les capitals occidentals del comtat —Arlé i Tarascó, sobretot—, i s'installà a Ais, al bell mig de Provença. D'altra part, entorn d'aquesta ciutat, el comte gaudia d'un important domini propi, expropiat als Baus a mitjan segle XII. Aquestes possessions comprenien St. Maximin, Rodenas i, al centre del seu patrimoni personal, la ciutat comtal, com s'anomenava un dels tres burgs, que —amb el burg St. Salvador i la ciutat de les *Tours*— comprenia Ais. Ais, precisament, començava aleshores el seu desenvolupament urbà, estudiat per Noël Coulet.¹⁰⁴ Tanmateix, a Ais, els comtes havien de compartir llur senyoria amb la família de Fos, propietària de la ciutat de les *Tours* i del seu territori, domini que l'arquebisbe Gui donà al capítol de la catedral. Els Porcelet, dels quals hem verificat la fidelitat infrangible envers els comtes de la dinastia de Barcelona, posseïen, d'altra banda, una part dels territoris del sud d'Ais, que havien guanyat després d'una guerra contra els Fos.¹⁰⁵

No es així gens estrany, que Ramon Berenguer IV escollís el palau d'Ais com a residència principal, després d'haver fet l'homenatge al seu germà per Provença el desembre de 1178.¹⁰⁶ El comte-rei, malgrat que s'hagués reservat en aquella ocasió els castells de Tarascó i Albaron, vivia sobretot a Ais, escala obligatòria dels seus itineraris provençals, que ara es dirigien cada vegada més vers l'est. La situació geogràfica de la ciutat era, en efecte, privilegiada: Ais es trobava a la cruïlla, d'una part, de l'eix de comunicació nord-sud, que unia la Provença alpina amb Marsella, travessant l'altiplà de Valensòla per Ries i la vall de la Durançà, i, de l'altra part, de la carretera oest-est que anava des de Tarascó fins a Niça, passant per Draguinhan i Grassa.¹⁰⁷ El peatge d'Ais era segurament un dels més rics de Provença, font inexhaurible de beneficis per al comte-rei, que, al seu testament, hi preveia, almenys, dos mil sous anuals de guany.¹⁰⁸ Per totes aquestes raons, l'arquebisbe i els canonges d'Ais, nova capital de Provença, adquirien, al final de la dècada de 1170, un nou paper polític al consell del comte.

A la mateixa data, els bisbes de Grassa-Antíbol i de Frejús arribaren a la *curia comitis*, abandonada pels bisbes de les seus rodanienes. Fredol d'Anduse, bisbe de Frejús de 1166 a 1197, antic abat de St. Victor de Marsella, havia participat en la promulgació d'una acta a Ais, quan Alfons Ier entrà per primera vegada en aquesta ciutat l'any 1166. Després, sols el veiem amb el rei a

104. COULET, «Autour...», p. 330 i *Aix-en-Provence, espace et relations d'une capitale (milieu XIVe-milieu XVe)*. Tesi en premsa (Aix-1979), pp. 2-12.

105. Biblioteca Calvet d'Avinyó, ms. 4908 f.º 87 (III 1189).

106. Cat 48.

107. FEVRIER, *op. cit.*, pp. 194-198.

108. Cat 118.

PRINCIPALS TESTIMONIS I SUBSCRIPTORS PROVENÇALS DE LES ACTES
DELS COMTES

(Número de mencions pels documents de Cat. cada cinc anys)

	1166- 1170	1171- 1175	1176- 1180	1181- 1185	1186- 1190	1191- 1196	TOTAL
Guilhem Raimon Gantelme	2		14	5	7	1	29
Blacas d'Aups			12	5	5		22
Guilhem Bernat d'Ais			7	3	3	4	17
Barral de Marsella			1	3	7	3	14
Guilhem el Gros	1		3	3		1	8
Jaufre de Marsella			3	3		2	8
Uc Jaufre de Trets			2	1		1	4
Bertran de Marsella			2	1			3
Raimon Jaufre			2	1			3
Bertran d'Auriac	1		13				14
Porcel	4		7	2			13
Guilhem Porcelet				1	3		4
Bertran Porcelet	1		1				2
Fouques, bisbe d'Antíbol			4	8			12
Bertran de Baus, jr.				2	6	1	9
Uc de Baus	6						6
Uc de Baus, jr.					4	1	5
Bertran de Baus	3		1				4
Raimon de Baus	1		1				2
Gui de Fos			2	2	1	1	6
Bertran Garcin			1	4		1	6
Guilhem de Sabran			1	4	1		6
Giraud Amic			2	2	1		5
Pèire Audebert			3	1		2	6
Guilhem Audebert			1	1			2
Raimon d'Agolt			1	2	1	1	5
Giraud de Simiane		1	1				2
Pèire de Lambesc	2					3	5
Raimon de Bolena	4		1				5
Fredol d'Andusa	1		2			1	4
<i>Malus Vicinus</i>		1	3				4
Guilhem Cambas-longas			4				4
Bertran, bisbe d'Antíbol		1	2				3
Raimon, bisbe d'Antíbol					2	1	3
Elisard d'Avinyó				2		1	3
Uc Rapina			2	1			3
Rainaud de Sta-Creu			2	1			3
Uc de Montlaur			3				3
Bertran de Rocavaire			3				3
Enric, arquebisbe d'Ais		1		2			3
Isarn Scrip		1	2				3
Raimon Scrip			2	1			3

PRINCIPALS TESTIMONIS I SUBSCRIPTORS PROVENÇALS DE LES ACTES
DELS COMTES

(Número de mencions pels documents de Cat. cada cinc anys)

	1166- 1170	1171- 1175	1176- 1180	1181- 1185	1186- 1190	1191- 1196	TOTAL
Guilhem Ricaud			2	1			3
Raimon Pèire (d'Ètras)		1	2				3
Rainaud Arvier	1		2				3
Jaufre, bisbe d'Avinyó	2						2
Uc de las Arenas	1		1				2
Guilhem d'Eiguièra			1	1			2
Radolfe, canonge		1	1				2
Bertran de Cavallhon			1	1			2
Jaufre Rostanch					2		2
Aicard de Vidauban			2				2
Isarn de Flaiosc					1	1	2
Rostanch de Flaiosc					2		2
Gui de Gaubert			1	1			2
Guilhem de St. Auban	1						1
Raimon de la Volta						1	1
Guilhem Barreira						1	1

partir de 1176, acompanyant els comtes en llurs viatges a la Provença oriental.¹⁰⁹ Bertran, bisbe d'Antíbol (1168-1178), es va presentar sovint a la cort comtal.¹¹⁰ Així mateix, el seu successor Fouques esdevingué un dels *curiales* més importants i un actiu col·laborador de la política d'Alfons el Cast per a dominar l'espai al centre del qual es trobava la seva seu.¹¹¹ El comte-rei aprofità, molt probablement, els mitjans financers considerables del bisbe d'Antíbol, que havia deslliurat antany el monestir de St. Víctor dels seus creditors jueus.¹¹² El darrer bisbe d'Antíbol de l'època d'Alfons el Cast, Raimon, tingué un paper molt més discret dins del govern de Provença; només el trobem dues vegades amb el comte, l'any 1189, a Grassa, on Alfons Ier rebia Bonifaci de Castelana, i a Niça.¹¹³ En realitat, després del 1184, data de la desaparició de Fouques d'Antíbol, els prelatats havien abandonat la cort on, poc a poc, els personatges prestigiosos —grans magnats o bisbes—, deixaven llur lloc a homes de rang social menys elevat, però potser més eficaços des del punt de vista tècnic.

En suma, el regne d'Alfons el Cast es caracteritzà, pel que fa a les insti-

109. Cat 2, 34, 44, 47, 54, 70, 107, 118. GCNN T. I, col. 343-344.

110. Cat 20, 31, 32, 45, 50.

111. Cat 46, 47, 54, 56, 61, 63, 65, 66, 72, 74, 75, 78.

112. *Annales de St. Victor*, MGH, SS, T. XXIII, p. 3.

113. Cat 92. 93.

tucions provençals, per un reforçament de les estructures administratives del comtat.¹¹⁴ Al mateix temps, el comte-rei concentrava els seus esforços per a instal·lar fermament la seva dominació al nord alpí i a l'est litoral de Provença. Aquesta política ambiciosa només podia triomfar amb la col·laboració d'un grup d'homes de sòlida fidelitat. Molts catalans i aragonesos vingueren a Provença, per donar un cop de mà als comtes de la nissaga de Barcelona en aquesta tasca.¹¹⁵ També els ajudaren els senyors i els habitants de Montpeller, ciutat veïna i aliada segura: així, Guilhem VII (1149-1172), *curator et procurator* del rei infant, és a dir veritable vice-rei de Provença, durant la campanya de 1166;¹¹⁶ Gui Guerrejat, el seu germà, igualment procurador de Provença els anys 1177 i 1178;¹¹⁷ el banquer Guilhem Leteric, que subvencionà les operacions militars contra Raimon V,¹¹⁸ i altres membres del seguici dels senyors de Montpeller, com Guilhem Adalguer,¹¹⁹ al qual el rei infeudà el dret d'encunyar moneda a Provença, o Rostanh de Mont-Arbedon.¹²⁰ Des de Montpeller partí segurament l'expedició d'Alfons Ier per a recuperar el comtat de Provença l'any 1184, quan Sanç, germà del rei, s'havia declarat en sedició. Alguns personatges de Montpeller ocupen, en efecte, llocs importants a la host del rei en aquesta campanya. Més excepcional fou el cas de Roger Bernat (1149-1188), comte de Foix, contrada llunyana, no gens menys procurador de Provença a partir del 1185. Cal dir que Roger Bernat fill de Ximena, la germana de Ramon Berenguer el Sant, era el cosí d'Alfons el Cast, i que aquest lligam de parentiu, justifica l'abandó de Foix per governar Provença en nom del primer comte-rei.¹²¹ Tots aquests elements estrangers no bastaven, malgrat tot, per mantenir i augmentar el poder català al comtat.

Per això, el rei havia de cercar un fonament autòcton a la seva dominació a Provença. Li calia trobar, primer, el personal polític necessari per al bon funcionament del sistema administratiu neixent, que ell fomentava amb els seus germans. En segons lloc, s'havia d'atreure tota una societat, dividida encara pel record de les guerres baussenques, o per les més actuals rebel·lions dels magnats alpins i dels ports de la frontera italiana. Aquest context polític explica bé la composició del seguici reial. Els comtes de Provença desconfiaren, per exemple, dels volubles grans barons, la lleialtat dels quals sols depenia dels interessos momentanis de llur llinatge. Els prelats provençals, el nomenament dels quals ja no

114. «La transformation de l'organisation judiciaire du temps d'Alfons Ier est un fait capital dans l'histoire de la société provençale», BUSQUET (R.), «Le Moyen Age» in *Encyclopédie départementale des Bouches-du-Rhône* (Marseille-1924), T. II, p. 532.

115. AURELL (M.), «Le personnel politique catalan et aragonais d'Alphonse Ier en Provence (1166-1196)» in *Annales du Midi*, 1981, pp. 121-139.

116. Cat 3, 4, 10, 12.

117. Cat 21, 22, 40, 41, 42, 126.

118. Cat 126. ACA, *Alfons Ier*, n.º 48 i 49.

119. Cat 21, 30, 31, 32, 33, 62, 86, 128.

120. Cat 86, 89, 110.

121. Cat 22, 24, 85, 86, 89, 129.

es devia, gràcies a l'èxit de la reforma gregoriana, a llur pertinença a una nissaga potent de l'alta noblesa, semblaren disposats a servir la política del príncep fort. Tan sols ell podia garantir l'ordre social, que preconitzava la ideologia dels moviments de la pau de Déu.¹²² Però, principalment, Alfons el Cast comptava amb l'ajut de la cavalleria urbana d'ascensió social recent, formada sovint a les escoles de dret romà, que ressuscitaven les velles nocions d'autocràcia. Aquest patriciat, partidari de la pau, que assegurava l'èxit dels seus negocis, i disposat a abandonar l'antiquat sistema de clientela envers l'alta noblesa, escollia les tímides manifestacions de l'Estat baix-medieval, encarnat pel govern dels comtes de Barcelona. Al mateix temps, Alfons Ier adoptava el sistema de valors de la cavalleria i es feia cantar pels trobadors, segons el model idealitzat del príncep, que aquest grup social desitjava.¹²³ La collusió dels comtes i el patriciat urbà esdevingué la clau dels fonaments socials del nou poder estatal que els catalans lliarien a la Provença medieval.

122. «Les clercs voient dans le droit romain un instrument de pacification; tandis que les comtes de la maison de Barcelone raisonnent —non sans résultats—, en termes de paix publique carolingienne, laquelle n'a que des lointains rapports avec les institutions de paix du xie siècle, d'origine religieuse et essentiellement bénédictine; les chanoines réguliers élaborent le droit de l'avenir», GIORDANENGO, (G.), *Le droit féodal dans les pays de droit écrit. L'exemple de la Provence et du Dauphiné*. Tesi inèdita (Montpeller, I-1981), p. 72.

123. AURELL, (M.), «Les Troubadours et le pouvoir royal: l'exemple d'Alphonse Ier (1162-1196)» in *Revue des Langues Romanes*, 1981, pp. 53-67.